

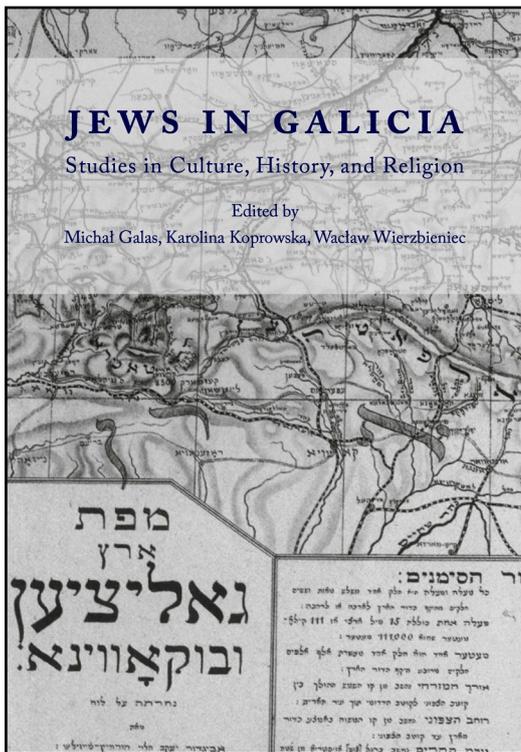
נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתבינה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il
www.facebook.com/groups/cracowassociation
בנק מזרחי-טפחות סניף 669 חשבון 143564

גליון 222 אוגוסט 2025 אב-אלול תשפ"ה

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

יהודי גליציה

ההוצאה לאור הקרקובאית Austria פרסמה אסופת מאמרים, באנגלית, של חוקרים אשר חקרו היבטים שונים של החיים היהודיים בגליציה ובגליציה לשעבר בשנים 1772-1918.

הכרך מחולק לארבעה חלקים, המשקפים מגוון רחב של נושאים הקשורים להיסטוריה ולתרבות של יהודי גליציה, כגון הפעילות הכלכלית של האוכלוסייה היהודית, פעילויות חברתיות ופוליטיות, צורות ומוסדות של חיי תרבות יהודיים וכן

פרקטיקות אמנותיות וספרותיות. המאמרים שנאספו בכרך זה יוצרים אוסף מרתק ובעל ערך המעשיר באופן משמעותי את חקר ההיסטוריה של גליציה. אחת מכוחותיו העיקריים טמונה במגוון נקודות המבט המחקריות המוצגות.

מיהו יהודי?

בצו מ-24 ביולי 1940, הגדיר המושל הכללי של הגנרל גוברנמן, הנס פרנק, מי נחשב יהודי (יומן התקנות של המושל הכללי לשטחים הפולניים הכבושים. חלק 1. קרקוב, 1 באוגוסט 1940). תקנה זו מתייחסת ישירות לתקנות שהיו בתוקף בגרמניה הנאצית באותה תקופה.

קטע מהתקנות:

- א) יהודי הוא אדם שלפחות שלושה סביו וסבתו הם ממוצא גזעי יהודי טהור.
- ב) אדם ששני סביו וסבתו הם ממוצא גזעי יהודי טהור ייחשב כיהודי אם:
  - ◇ השתייך לקהילה דתית יהודית ב-1 בספטמבר 1939 או התקבל אליה לאחר תאריך זה;
  - ◇ היה נשוי ליהודי במועד כניסת תקנה זו לתוקף או נכנס לנישואין כאלה לאחר תאריך זה;
  - ◇ נולד מחוץ לנישואין ליהודי כמשמעותו בפסקה 1 ונולד לאחר 31 במאי 1941.
  - ◇ כל אחד מהסבים והסבתות ייחשב כיהודי ממוצא יהודי טהור אם הוא השתייך לקהילה דתית יהודית.

היו היה פעם...

הקהילות היהודיות באירופה התקינו תקנות מיוחדות כדי לצמצם את המותרות. בשנת שני"ה-1595, למעלה עשרים שנים לפני התקנה הראשונה שיצאה מאת "ועד ארבע הארצות", קבעה "הנהגת קהילת קראקא" תקנון מפורט להסדר סדרי הקהילה, בחירת המנהיגים, דרגות המיסים, זכויות בני הקהילה וחובותיהם. בתקנון הוקדש מקום רב לתקנות לצמצום חיי המותרות, והוטל דגש על מניעת מותרות כעריכת סעודות, בעוד שההגבלות על ההלבשה אין בולטות - אולי לא היה צורך בכך.

בפרק מיוחד "הנהגת הסעודה לחתונה" נקבע מספר המוזמנים לסעודת נישואין, בהתאם ליכולתו הכלכלית של בעל השמחה, כפי שמשקפת בתשלום המיסים לקהילה. וכך נכתב: "המשלם מס מעשרה גדולים ועד בכלל, אסור לו להזמין אלא כ"ה אנשים ונשותיהם, מלבד הרבנים, חזן ושמש אחד, ודרשן, ואונטרפירר וב' סערווער וכל הדרים בבית".

ועוד, הוא רשאי להזמין ו' בחורים לשמח את החתן, אך אין הגבלה לגבי מספר הבנות לשמח את הכלה. אסור לשמשים להזמין קרואים בניגוד לתקנה, והם חייבים להודיע לבעל הסעודה כיצד להתנהג בכל דבר. מספר המוזמנים שבעל השמחה רשאי להזמין גדל והולך עם מכסת המס שהוא משלם.

כמו כן הוטל איסור לפרסם את ההזמנה לחתונה שנערכה על ידי הובלת העוגות בעסק גדול לבית החתונה: "את העוגה הגדולה [רעשיטקא] אין להוביל אלא בצנעא קודם השבת, ואין ללוות אותה בפומבי בכלי זמרים, כפי שהיה נוהג קודם לכן".

תוקפן של תקנות אלה שהותקנו בחודש אב שני"ה הוגבל עד ראש השנה שני"ט, ובתקנות חדשות, משנת שס"ד-1604, הוגבל מספר המוזמנים לסעודת חתונה לחמישה שיוזמנו על ידי המחותנים מחוץ לקרובים, רב, חזנים, שמשים ושלושה עניים מקבלי צדקה.

בתקנות אלו נאסר לשלוח מרקחת או יין שרף, הן בשעת ה"קניין" והן לאחריו, וכן נאסר לשלוח דורון לאורחים, מחוץ לפסולי עדות דאורייתא או לבעל הבית "ואף על פי כן לא ישלחו בכלי כסף".

ארבע מחברות שהורות של פולה שרייבר

פולה (1919-2001)
בתמונה: בשנת 1945 בשוודיה

אומר אלי בקול נוקשה, 'הכל נגמר, חבל!'. 'מילא', אני עונה, 'בין כה וכה עלינו לשים קץ לחיינו'. אנחנו נמות בהכרה מלאה שעשינו משהו למען עמנו, שלא הלכו כצאן לטבח, לא כאותם אלפים שצעדו למוות בלא מודעות, כעיוורים. לחיצת ידיים חזקה, אחרונה.

פתאום רעש מחריד, משהו מתמוטט סמוך אלינו. איזה עשן, ריח של גז. השליכו עלינו רימון. חשתי הקלה. נאבד כאן יחד. יחד עם הניירות המזוייפים והחותמות – דבר לא לידיהם. אבל לא. זה היה רק רימון יד קטן. הם הרי רוצים לתפוס אותנו חיים. היה לנו ברור שאנו נאלצים לצאת. הקדמנו והשחתנו כל דבר אפשרי. קולות פראיים מלמעלה ועיניהם המבוהלים עד מוות של בני משפחותינו רמזו שדבר לא יעזור עוד.

עלינו לצאת. אנו יוצאים לאט. ראשון יוצא ישראל שרייבל. דמותו הגבוהה, הגרומה, פניו הנוקשים, כמו חצובים מפלדה, הרשימו את התליינים הממתינים לנו. שני יוצא יוסף (וולף) המשורר שלנו, מביט באשתו האהובה ובילדו זו הפעם האחרונה. מבטם של הגרמנים אומר: 'הפרטיזן השני!'. אחריהם יוצאים סאמק (דמבוס), פולדק (וסרמן), היום מימון), שלום ושימק (שמעון) שרייבר, שימק השני (שמעון לוסגרטרן) והרשל (לאופר-גוטמן)*. בעקבותיהם הולכות הבנות. אני הולכת ראשונה, אחרי רוזיה (שושנה וינר) ואלזה (לאפה-לוסגרטרן).

(המשך בעמוד הבא)

ולהביא בפני העולם את הזוועות שהתרחשו במחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו.

לאחר פטירתה של פולה תורגמו היומנים לעברית וראו אור בהוצאת "יד ושם" - "ארבע מחברות שורות. עדותה של פולה שרייבר גולדווסר".

קטע מהיומן - חשיפת הבונקר בבוכניה:

"ליל שבת, אור ליום 13 במרס 1943. ישבנו בבונקר וחיינו לשאר חברינו שיצאו באותו לילה לפעולה חשובה. הוטל עליהם לחסל איש גסטפו אחד שאלפי נפשות רבצו על מצפוננו. אותם החברים הובאו מקרקוב משום שבמראה פניהם ובהתנהגותם התאימו למשימה של סילקו מן העולם הזה את אחד הפושעים הנתעבים... בזמן האחרון קורות בעבודתנו תקלות, אנשינו נעצרים במוקדים שונים. מתקבל הרושם שיש בתוכנו, למרבה הבושה, איזה בוגד שמשחקו הכפול משתק את עבודת המחתרת שלנו.

פתאום, בדומיית ההמתנה, הבזק אור מכיוון הכניסה לבונקר. בוודאי אלה שלנו חוזרים! השבח לאל! אנו קופצים מהדרגשים. צעקה בגרמנית: 'כל מי שבפנים החוצה!' הלכות נדמו. 'ובכן, הכל נגמר', אני פונה אל אנשינו. בגידה! אבל אנחנו לא יוצאים. מוטב שיהרגו אותנו מיד במקום להרשות להם לסחוב אותנו מכלא לכלא ולהתעלל בנו. זאת היתה החלטתנו וכך נהגו אלה מאנשינו שנפלו לידיהם - לטרופ את נפשם בכפם בכך דרך אפשרית. אבל לא היה בידנו נשק כלשהו, בשני האקדחים שהשגנו בדמים מרובים החזיקו החברים שיצאו לביצוע המשימה.

הצעקות 'החוצה!' חוזרות ונשנות ללא הרף, ומבעד לפתח הקטן נראים עשרות לובשי מדים ירוקים של המשטרה הגרמנית. איש מהם לא מעז להיכנס פנימה. קריאותיהם כמעט הפכו לתחינות: 'צאו, אם תצאו מרצון לא יאונה לכם כל רע!' אנו מכירים זאת. לא יוצאים. כולנו נפרדים זה מזה במבטי עיניים.

שם בפינה עומד שלום. 'ככה' הוא

פולה שרייבר לבית גולדווסר נולדה בקרקוב בשנת 1919 להוריה מרקוס מרדכי וגוסטה טובה, ולה אחות ושלושה אחים. המשפחה ניהלה אורח חיים מסורתי. פולה למדה בבית ספר פולני, והייתה חניכה מדריכה בתנועת הנוער "השומר הדתי". בתנועת הנוער פגשה פולה גולדווסר את שלום שרייבר, שלימים יהיה בעלה, ועם פרוץ המלחמה הצטרפה למשפחתו. בשנת 1941, כשהוקם הגטו בקרקוב, הם החליטו לנסות להסתתר מחוץ לגטו ונאלצו לנדוד בין מקומות מחבוא שונים במשך כשנה.

בחורף של שנת 1942 הגיעו לבוכניה, שם התיישבו באחת הדירות הריקות, ויצרו, באמצעותה של גוסטה דרנגר (יוסטינה דוידסון) קשר עם הארגון היהודי הלוחם. בשעות החשיכה חפרו הם בונקר מתחת לבית, יצרו מעין דירה קטנה כשהכניסה אליה מוסתרת, ובה גרו כמה חברים. כך גרו במשך כמה חודשים.

אולם, כאשר בבוכניה הייתה אקציה נוספת כבר לא היה לאן לברוח וכולם נאלצו להסתתר בבונקר הקטן, עד שהגיעו, בעקבות הלשנה, אנשי הגסטפו. הצעירים נלקחו לבית הסוהר בקרקוב, ומשם למחנה אושוויץ-בירקנאו. באושוויץ-בירקנאו הייתה פולה גולדווסר כלואה במשך למעלה משנתיים. לקראת סיום המלחמה נשלחה פולה מאושוויץ-בירקנאו למסע יסורים בין מחנות עבודה, אותם שרדה.

היומנים מתחילים באירועי חשיפת הבונקר בבוכניה, הכלא בעיר, המאסר במונטלפיך ובכלא הנשים הלצלב, המעבר לאושוויץ, כוללים סקירה של האירועים באושוויץ-בירקנאו ותיאור מחנה העבודה רייכנבך בתוככי גרמניה.

כאן נפסקים היומנים.

***

מיד לאחר סיום המלחמה, עם הגעתה לשוודיה במסגרת "טרנספורט ברנדוט" כתבה פולה את זיכרונותיה ב"ארבע מחברות שורות". היומנים נכתבו בפולנית, כשזיכרון עוד טרי, בעיקר כדי לשמר

ארבע מחברות שחורות של פולה שרייבר (המשך)

'גם נשים?' תמהו השוטרים משום מה. המקלעים מכוונים לעברנו. פקדו עלינו לעמוד עם הפנים אל הקיר בידיים מורמות, ללא תנועה ובלי להשמיע קול.

הם לא היכו ולא צעקו. ערכו חיפוש מדוקדק בכליו של כל אחד ועברו לבדיקת הבונקר. בינתיים הקיפה אותנו מחלקה חדשה של המשטרה הגרמנית, הפולנית והיהודית.

אחר כך הוציאו השוטרים מן הבונקר, בהבעת סיפוק סדיסטית, את הניירות האריים שלנו ואת רשיונות המעבר שהוכנו בשביל היהודים למקרה של גירוש. בודקים הכל בשמחה פראית ובתימהון. זעם מיוחד עוררו בהם מכוונות הדפוס ותעודות הגסטפו.

בתום החיפוש פקד ראש המשטרה לאטום את הכניסה לבונקר. אחרי החיפוש לא ניתן עוד להכיר את הזירה.

לקבוצה שלנו צורף עוד אחד משלנו, איש המשטרה היהודית שרק לאחרונה החל לשתף פעולה אתנו. נזקקנו לו כדי לאפשר כניסה ויציאה של אנשינו בשער הגטו. גם הוא נפל בפח. גם לו לא יכלו הבוגדים לסלוח. הם הצביעו עליו באצבעותיהם הנבזיות.

שני הבוגדים עמדו בצד, חיוורים, בעיניים מושפלות, ואילו אנחנו שילחנו בהם מבטי שנאה ונקם. עכשיו כבר הבנו ידו של מי היתה במעל בכל פעם שנחשפו מוקדים שלנו. הגרמנים גידלו לעצמם בתוכנו מרגלים, שברוב תמימותם האמינו שישארו בחיים. אבל הם טעו. כשסיימו את מלאכתם ירו בהם כמו בכלבים...

פתאום עצרה המשאית. מחצית מאנשי הליווי ירדו. אנחנו אחריהם. קני הרובים היו מכוונים לעברנו כל הזמן. התבוננו סביב. סביבה מוכרת. מאחורי חומה גבוהה, על בנין ענק, מתנוסס שלט: "מונטלופיד". אנו תושבי קרקוב הכרנו את הכלא עוד מסיפורי ההורים מזמן מלחמת העולם הראשונה, ככלא הפוליטי הקשה ביותר.

הכניסו אותנו לפרוזדור ארוך, העמידו את כולנו ליד הקיר, במרחק שלושה מטרים זה מזה, ופקדו להרים ידים. בכל רגע נכנסו אנשי גסטפו אחרים. פניהם פני רוצחים. דענו שעכשיו יתחילו העינויים...

פולדק, שעד כה נחשב ארי, וסאמק דמבוס, אזרח ליטאי, הודו עכשיו שהם יהודים. כל זה חסר תועלת. הם ירצו אולי להפריד בין ארים ליהודים ואילו הבחורים שלנו רוצים להישאר יחד עד הסוף המר. פולדק חוטף בעיטה ראשונה, הוא שיקר להם.

אחד אחד הם קוראים לנו לחדר החקירות. החדר מלא כלי עינויים. את הבחורים הם מכניסים שניים-שניים. מכים אותם. פוקדים עליהם להכות זה את זה מכות אגרוף, וכשהם מסרבים לעשות זאת כפי שהם מבינים את הדבר, מראים להם איך. אחר כך תולים אותם בחגורותיהם על הדלת ובוועטים בהם. הבחורים נאנקים בשקט. יוצאים חבולים, אף לא מילה שהם רוצים לסחוט מהם לא יוצאת מפיהם. לא עוזרות כל המסכות החונקות, לא מכות עד זוב דם או תקיעות מסמרים תחת ציפורי האצבעות. אף לא מילה אחת.

ההם חורקים שיניים מרוב כעס. כן, כולנו מודים. אנחנו משתייכים לארגון חלוצי המוכר להם כבר, המתאמץ להזיק להם על כל צעד ושעל! אנו אומרים בקול: 'אתם אויבינו, אתם רוצחים, משמידים עמנו, אנו שונאים אתכם!'

שוב כולנו עומדים בפרוזדור. שוב קוראים לשרול, ליוסף, להרשל – 'הרי אתם כותבים, אתם סופרים. הא לכם עפרונות ונייר, המשיכו לכתוב'. עיניהם מביעות זעם ולעג. בוודאי כבר מסרו לתרגום את כתיביהם. כבר ידוע להם תוכן הטרגדיות של שרול, מילות הפלדה שהטיח כלפי הרוצחים. מתוך כתביו למדו להכיר את הטרגדיה ששרול חווה עם אובדן אשתו היקרה ואולוש הקטן. קראו את יצירותיו היפות של יוסף, את קטיפת מילותיו וצלילי הזהב של הנוקטורנות שלו מצאו חן בעיניהם (שרול, ישראל שרייבטפל, היה סופר; יוסף וולף היה משורר והרשל גוטמן - מלחין).

מובילים אותנו אל התאים. אותנו, שלוש הבנות, הם דוחפים לתא ענק. כבר נמצאת שם אשה צעירה אחת. אנו מטילות עצמנו על מזרונים מסריחים. לא יכולות עוד לעמוד על הרגליים. אנו מביטות זו בפני זו. אלה פורצת בבכי קולני. אנו נצמדות אשה לרעותה בשל הקור. חריקת הדלת. מגישים לנו את ארוחת הכלא הראשונה: פרוסת לחם וקפה שחור. אנו מניחות זאת בצד, אין אנו מסוגלות לאכול. נודע לנו שנשב כאן רק לילה אחד, ומחר יעבירו אותנו לכלא הנשים ברחוב הלצלב.

אחרי ליל סיוטים, בדממת מוות איומה שנקטעה מפעם לפעם באנקותיהם של המוכים שם למעלה, הובילו אותנו לסאונה - המרחץ. מפי הגברים העובדים שם, אסירים גם הם, נודע לנו שגם הבחורים שלנו מתרחצים עכשיו מעבר לקיר. אנו דופקות, קוראות להם, והם עונים. אנו נפרדות מהם: 'תחזיקו מעמד, הראש למעלה!' מעודדים זה את זה.

הרי תמיד בפעילותנו נגד הגרמנים מסרנו לעצמנו דין וחשבון שקרוב היום שבו יבוא הקץ לחיינו. לא בהצלת חיים היה לנו עניין, האמנו שהדבר אינו אפשרי. רצינו רק, תוך מיצוי האפשרויות הדלות שלנו מול כל העוצמה האדירה הזאת, להראות לעולם שאנו, הנוער היהודי, לא הולכים למוות ככלבים, שכלל שיהיה בכוחנו נחבל, נשחית, שנדע ליפול בכבוד.

שלושה מחברי הקבוצה יצאו לבקש תרומת כסף לפעילותם מיהודי עשיר בבוכניה. חתנו, שהיה אצלו אותה שעה, חשב שאלה שודדים פולנים, והלשין עליהם בגסטפו. בעקבות ההלשה הם נעצרו. בדיעבד, כשהאיש הבין שהיו אלה יהודים, חברי תא המחותרת, התחרט על ההלשנה. הגסטפו תפס שניים משלושת חברי הקבוצה והם שהסגירו את כולם לגסטפו. הסתבר שהם שיתפו פעולה עם הגסטפו עוד קודם לכן, והגיעו אל הבונקר יחד עם הגרמנים.

שמו היה רומק רייך. הגסטפו מצא את התעודות שלו בבונקר, וגם הוא נלקח למחנה בונה באושוויץ. הוא לא שרד.

החיים הסודיים של מייסדת "בית יעקב"

הדגשתי כי יראת שמים ועונה הן שתי המידות הנכבדות ביותר שעליכן להשתלם בהן...

התורה הקדושה מסתיימת במילים: "לכל האותות והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל". מכאן אנחנו למדים כי בכוחו של הצדיק לעשות אותות ומופתים, כי בשעת בריאת העולם התנה השם יתברך עם מעשי בראשית שיצייתו לצדיק. הספרים הקדושים מציינים כי סיום התורה יש לו קשר עם התחלתה, "בראשית ברא אלקים". רמז לאמונת ה' ולאמונת חכמים... אחד מאחרוני הנביאים היה חבקוק בן השונמית שהחיה אלישע. הנביא חבקוק העמיד את כל התורה על אחת: "וצדיק באמונתו יחיה". אמונת ה' ואמונת חכמים. כי הגאולה השלמה תבוא רק בזכות האמונה'.

לוח זיכרון לזכרה של שרה שנירר ז"ל
על הבית ברחוב סטניסלבה 10.

במבנה זה שכן בית הספר לבנות "בית יעקב".

בהספד בעברית נכתב:

שרה שנירר ע"ה

נפטרה כ"ו אדר תרצ"ה.

...אשה אם לאלפים ורבבות, אם מלטפת ומוכיחה.

בלהט דבריה נשבו הלבבות, להט אם אוהבת ומשגיחה.

זכרונות הערצה נאמנים ילוו את נשמתה הגדולה

במשך מאות דורות ושנים יזכר שמה בכבוד ותהילה.

חתום: ר' אלכסנדר זושא פרידמן הי"ד

על מיטת חוליה, בדצמבר 1934, כחודשיים לפני פטירתה, כתבה שרה שנירר מכתב לתלמידותיה. המכתב נשלח לתלמידות עם סיום הסמינר, כאשר שנירר הייתה חולה ומרותקת למיטתה. המכתב נכתב בידיש ותורגם לעברית.

הריני פונה אליכן בזה בנותי היקרות, הקרובות והרחוקות, אל אלה העוזבות את ספסלי בית הספר ויוצאות לעולם הגדול, לצאת לעולם כדי להדריך ולחנך את בנות ישראל.

זכרנה את שאמרתי לכן מדי יום ביומו אחרי התפלה בפרשת ה'ראה: "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך, כי אם ל'ראה את ה' אלקיך, ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך". ידעתי גם ידעתי כי זוכרות אתן את פשט הדברים האלה, ובכל זאת ברצוני לחזור ולאמרו.

"ועתה ישראל", אתן יודעות כי בפרקים הקודמים נאמר כי חיינו תלויים בקיום המצוות בשלמות. בקיצור: כי אם ל'ראה ולאהבה. תנאי ראשון – ל'ראה, ורק אחר כך ללכת ולאהבה. אלה הן תוצאות ה'ראה... יען כי יראת ה' היא סגולה כה נפלאה, על כן מסרה ה' בידנו כמאמר חז"ל "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים". זהו העניין היחידי שאותו שואל ה' "ממך". זאת היא התמורה היחידה שהבורא יתברך מקווה לקבלנה בעד כל החסדים והטובות שהוא גומל איתנו.

"אין לו לקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים". יראת שמים היא המפתח לדעה העליונה להתנהגות הנכונה ולקיום כל המצוות – כן, בנותי היקרות, כל המצוות, כמאמר דוד המלך עליו השלום: "תורת ה' תמימה משיבת נפש". לא ייתכן לקבל אותה בתשעים ותשעה אחוז. מאה אחוז נדרשים מאתנו. כי תמימה היא, ורק אם מקיימים אותה בשלמותה, כמו שהיא תמימה, זוכים שהיא נעשית משיבת נפש ומעניקה אושר אין קץ.

ובכן בנותי היקרות, אתן נצבות לפני הבחינה הקשה ביותר, בחינת החיים. לעתים תכופות קשים הם החיים אבל בידיכן ניתן כלי זיין כביר, ברוך ה'. יראת שמים, יראה, אהבה ועבודת ה'.

אתן חוגגות היום את סיום התני"ך. נזכרתי במימרה חסידית. מעשה בחסיד שבא מלא שמחה לפני רבו ואמר: רבי, למדתי את הש"ס כולו. 'ומה לימד הש"ס אותך?' שאל הרבי את החסיד. כן בנותי, התענגנה על אוצר התורה שרכשתן לכן, אבל אל תשכחנה כי לא המדרש עיקר אלא המעשה. זה הוא העיקר. מכיוון שכבר

קוראים יקרים,

לאור ההתייקרויות במשק (הנייר והבולים) ולאור התדלדלות המשאבים של הארגון, אנו מבקשים לשלם את דמי החבר השנתיים בסך 200 ש"ח וכל תרומה נוספת תתקבל בתודה; המשך הפעילות השוטפת של הארגון תלוי בתשלום דמי חבר ובתרומות שלכם.

דמי חבר ותרומות נא להפקיד בחשבון החדש של ארגון יוצאי קרקוב בישראל בבנק מזרחי-טפחות (בנק 20) סניף 669 חשבון 143564

בית תפילה שהיה למסעדה

ברחוב גרווצקה מספר 28-30, בדרך המובילה לשוק המרכזי של קרקוב, שכן ביתו של הגביר מרדכי מרכוס טיגנר (1854-1931), בנם של אהרון דוד ושרה. יחד עמו התגוררו בני ביתו - רעייתו הראשונה אדלה לבית גומפליץ', ולאחר מותה נישא לאחותה, רבקה ציפרלה לבית גומפליץ'; תשעה ילדים הוליד מרדכי עם שתי נשותיו.

על השלט שהוצב על הבניין, שנה לאחר פטירתו של מרדכי טיגנר, נכתב על בשנת תרע"ג-1913 הקים ר' מרדכי טיגנר בית מדרש קטן בשביל "אחינו בני ישראל המתגוררים בטבורה של העיר". עוד נכתב על השלט כי במשך הזמן היה צורך להרחיב את בית המדרש ולשכללו, וכך, בשנת 1921 עבר הבניין מודרניזציה, ובשנת 1931 הוא נבנה מחדש על ידי האדריכלים היהודים איזידור גולדברגר וישראל מסינגר.

טקס הפתיחה החגיגי של בית הכנסת התקיים בשנת 1932, ביום השנה הראשון למותו של מרדכי מרכוס. באותה תקופה, המקהלה בניצוחו של פרופסור שפרבר והחזן קאופמן ביצעה את השיר "אל מלא רחמים", והרב יוסף נחמיה קורניצר נשא דרשה. בבניין שכנה גם ספרייה.

בתחילת מלחמת העולם השנייה, בית הכנסת נהרס קלות על ידי הגרמנים. לאחר תום המלחמה, שימש המקום כבסיס לאספקת חומרים טכניים ומחסן טקסטיל. לאחר מכן הועבר הבניין לשמש כחדר חזרות של התיאטרון המוזיקלי העירוני.

באותה תקופה הציוד הליטורגי של אולם התפילה הראשי עדיין היה קיים, ונבדקה אפשרות להעבירו לידי הקהילה היהודית הדתית של קרקוב. לאחר שהבניין נעזב רק שני לוחות, אחד מהם הוא לוח שיש שחור לזכרו של מרדכי מרכוס טיגנר והשני, קטן יותר, הכולל רשימה של הנהלת בית הכנסת והבנאים שלה, שרדו והם מוצגים כעת בתערוכת קבע בבית הכנסת הישן בקזימיז'.

הכניסה לבית המדרש של ר' מרדכי טיגנר ברחוב גרווצקה, אז והיום.

במשך שנים נשקלה האפשרות להרוס את המבנה או לשפצו, ובדוח שהוכן בשנת 1980 נכתב כי "למבנים החיצוניים אין ערך אסתטי ומצבם המבני מחייב בהריסה. עם זאת, יש לשקול את האפשרות לשמר את המבנה החיצון האחורי, אשר בשל צורתו המרחבית הספציפית ניתן להתאים אותו לפונקציות יוצאות דופן (למשל, אולם קולנוע קטן, תיאטרון אינטימי, אולם מוזיקה). במקרה של הריסת המבנים החיצוניים, יש לשמר את האלמנטים הנחשבים היסטוריים, כמו גם את הדלתות (2 חלקים) ואת החלון שישמרו בתזית הצפונית של המבנה החיצון הצדדי הדרומי בקומת הקרקע ובקומה הראשונה עם מוטיב מגן דוד".

בשנת 1988 שוב נבדק המקום והמבנה תואר כהרוס ודורש שיפוץ מידי, אך שיפוץ כזה לא בוצע. וכך עמד הבניין בשממנו ובעלבוננו במשך שנים רבות עד אשר שופץ לאחרונה ובית התפילה היה ל... מסעדה מפוארת.

לנדאו בקרקוב. הכיצד?

המאה ה-16 ותפס מקום בין גדולי למדני הדור.

שלושה דורות של משפחת לנדאו חיו חיי כבוד ועושר. בניו של ר' משה תפסו עמדות חשובות במשפחה ואחד מנכדיו, יהודה לייב לנשאו, המכונה לבק לנדאו, הצטיין בעסקיו המרובים, ובין היתר החזיק חנות בקרקוב. אחת מבנותיו, צירלה, נישאה ליהודי העשיר ביותר בקרקוב, וולף בוציאן, הקרוי פופר.

בספרו המונומנטלי "תולדות היהודים בקראקוב ובקאז'ימייז' 1304-1868" שראה אור בפולנית בשנות ה-30 של המאה ה-20, ובעברית ראה אור בתחילת שנות האלפיים, כותב פרופ' מאיר בלאבן כי אחת המשפחות המפורסמות ביותר בקרקוב במאות ה-16 וה-17 הייתה משפחת לנדאו. שמה של המשפחה מקורו בשם המקום Landau שבגרמניה, ומייסד המשפחה בקרקוב הוא ר' משה בר יקותיאל הלוי לנדא, שהגיע לקרקוב כבר באמצע

קורות בית היתומים בקרקוב בזמן הכיבוש הגרמני

מאת סבינה מירובסקה

רשמה מגיסטר מריה הולנדר, קרקוב, 1946, ארכיון הוועדה היהודית ההיסטורית המחוזית בקרקוב, דוח מס' 1079

המאמר התפרסם בספר Dzieci Oskarzaja

בעריכתם של מריה הוכברג-מריאנסקה ונוח גריס, תרגום לעברית: יוסף רב

תודתנו נתונה למר חיים קוז'ינצקי, בעל זכויות היוצרים למהדורה העברית של הספר "ילדים מאשימים" ואשר נאות לאשר לנו לפרסם את המאמר.

באותו זמן שהה במוסד נער בן 8, יוליוס פרופסט, שהיה קצת לא נורמלי. התברר שאינו יכול להיות בין הילדים, ובתיאום עם המוסד לפגועי מוח שנוהל על ידי האבות הבוניפרטרים באיבונץ', הוא הועבר לשם בתשלום 30 זלוטי לחודש. הוא שהה שם קרוב לשנתיים, עד לפרסום הוראה מאת ראש העיר רודלר, כי כל הילדים היהודים הנמצאים במוסדות סגורים חייבים לעבור לבית היתומים היהודי. לחרדת הסגל של בית היתומים הביא כומר מאיבונץ' יום אחד את פרופסט בחזרה לבית היתומים, שנמצא כבר אז בגטו.

בעקבות אותה הוראה ציפתה לבית היתומים עוד הפתעה: קיבלנו ידיעה מבית הילדים הנוצרי בקרקוב ברחוב קולטק, שעלינו לקחת עשרה ילדים שהם כנראה ממוצא יהודי. כאשר פנינו אליהם הסתבר שילדים אלה לא זו בלבד שאינם יודעים דבר על היהדות, אלא שהם מחונכים ברוח נוצרים אדוקה. לילדים אלה לא היו בדרך כלל שמות משפחה. היו אלה אסופים וקשה היה לקבוע את מוצאם.

ברחוב קרקוס עשתה הנהלת המוסד מאמצים להבטיח לילדים מינימום מזון. בין היהודים נערכו התרמות, ובדרך זו נתמך עוד במשך זמן מה תקציב בית היתומים. הוקמה סדנה למברשות, שם עבדו ילדים בוגרים יותר והרוויחו.

ב-1, 4 ו-8 ביוני יצאו טרנספורטים מן הגטו לבלז'ץ, וגורשו כמה אלפי יהודים. לבית היתומים נשקפה אז סכנת גירוש, ורק הודות למאמצים הקהילה היהודית הוא חמק, לעת עתה, מגורל זה. זה לא היה ידוע באופן רשמי, ונדע לי הדבר בחשמאי מהנהלת הקהילה. לאחר הגירוש צוצצם שטח הגטו ובית היתומים הועבר שוב לבית עוד יותר קטן ברחוב יוזפינסקה 31.

וכאן החל הגיהנום האמיתי של הילדים היהודים. הילדים, כמוהם כמבוגרים, נתפסו בפסיכוזה של גירוש. הם חיו בפחד מתמיד וחוסר בטחון לגבי המחר. המחנכים דאגו להשגת עבודה גופנית ליד ארגונים צבאיים שונים על מנת לשמור בדרך זו על הילדים במקרה של "אקציה". כמובן שזה היה לרעת הילדים, כי רוב היום הוקדש לאותן עבודות.

בסביבה הקרובה של קרקוב, בכפרים ובעיירות, בוצעו גירושים (אוגוסט 1942). לפני שערי גטו קרקוב עמוד ילדים יהודים, שברחו לבדם ממקום ה"אקציה" או הובאו על ידי פולנים. ילדים אלה הובאו לבית-היתומים לפי הוראת מפקד המשטרה היהודית, שמחה שפירא. בדרך זו גדל כפליים מספר הילדים בבית-היתומים.

(המשך בעמוד הבא)

השנה הראשונה למלחמה. בגטו. ילדים מן הצד "הארי". יום טרגי. בית ריק. מלכודת חדשה. ילדים. אמהות לעבודה – ילדים למות.

ביום פרוץ המלחמה הפולנית-גרמנית נמצא בית היתומים היהודי ברחוב דיטלה 64 ללא כל חסות. בתוהו ובוהו ששרר אז עזבו חברי ההנהלה את קרקוב. נשארה רק מנהלת המוסד, אנה פוירשטיין, שמילאה כבר 17 שנה את התפקיד. במוסד נמצאו אז כ-200 ילדים בגילים מ-5 ועד 17. מלבד זאת היה במקום סגל מחנכים ועובדי הבית.

בימים הראשונים, בעת ההפצצות הייתה פאניקה גדולה בין הילדים. הם ישבו במקלט וקיבלו מזון ממלאי המוסד. לאחר כניסת הגרמנים לקרקוב, ב-6 בספטמבר 1939, חזר המוסד לאט אורח החיים הנורמלי. לאחר זמן מה באו הגרמנים לביקור במוסד, היו נלהבים מן הארגון והסדר והודות לכך זכה המוסד במשך זמן מה ליחס אוהד מצדדים. ההוכחה לכך היו מנות המזון שהגיעו בשביל המוסד לידי הקהילה היהודית מראש העיר של קרקוב.

מצב זה נמשך עד אוגוסט 1940. מכיוון שחלק מהאוכלוסיה היהודית בקרקוב קיבל תעודות המזכות אותם להשאר בעיר, החלה הנהלת בית היתומים במאמצים בכיוון זה. ראש העיר של קרקוב, שמידט, הוציא רשיון להמשך קיומו של בית היתומים, אולם זה לא נמשך זמן רב, כי בימים הראשונים של חודש מרץ 1941 פורסמה הוראה על הקמת הגטו היהודי בפודגוז'ה. כל היהודים בקרקוב נצטוו לעבור, עם כל רכושם, לגטו עד ה-20 במרץ 1941.

בית היתומים קיבל הארכה עד ה-1 באפריל, הודות להתערבות הקהילה היהודית. העברת כל האיננוטר מבית של חמש קומות היה כרוך בקשיים רבים. מלבד זאת, הבית ברחוב דיטלה 64 היה מותאם לצורכי בית היתומים (חדרי שינה גדולים, חדר אוכל, אולם התעמלות עם מכשירים) וקשה היה למצוא בית מתאים בגטו. לבסוף נבחר בניין שנמסר על ידי גברת ואסרברגר, ברחוב קרקוס 8. בבית היו חדרים קטנים, ובהם הכניסו בקושי את כל הילדים.

עבדתי בבית היתומים כמזכירה ממאי 1940. היה לי מגע מתמיד עם הילדים. ניהלתי את רשימות המוסד וידעתי על האירוע הפעוט ביותר בחייהם. ילדות בוגרות יותר בפנימיה טיפולו בילדים קטנים, בגלל מחסור בסגל. הילדים היו לבושים די טוב, אם כי הורגש במיוחד מחסור בגרביים. הילדים חונכו ברוח הדת, התפללו לפני כל ארוחה והבנים חבשו כובעים בזמן האוכל. לכבוד חג החנוכה בשנת 1940 אורגנה ברחוב דיטלה חגיגה גדולה, בה שיחקו הילדים בשאננות ולא חשוב את הטרגדיה האורבת להם.

קורות בית היתומים בקרקוב בזמן הכיבוש הגרמני (המשך)

שהיה עד כה מלא תנועה וחיים עמד נטוש ושקט ועורר חרדה.

לאחר ימים אחדים נפתח בית מחסה יום לילדים Tagesheim ברחוב קרקוס 17, בו היו צריכים לשכן ילדים שניצלו בנס בגירוש הכללי. ילדים אלה איבדו את הוריהם, ונותרו בלא טיפול. בית המחסה הוקם בפקודת הגרמנים, והמבצעים היו מפקד המיליציה היהודית, שמחה שפירא, ויושב ראש הקהילה היהודית, דוד גוטר. הם הבטיחו שכל זמן שהם חיים, לא יעולל לילדים שום רעה, ומה שקרה בבית היתומים לא היה תלוי בהם. לא האמנתי כבר בהבטחותיהם של האדונים הללו, והבנתי שזו מלכודת חדשה לילדים. בית המחסה שכן בבית חולים קטן לשעבר של ד"ר קרנץ, ומשנוספו אליו ילדים רבים שאמותיהם הועברו לפלשוב, הועבר לבנין גדול יותר ברחוב קרקוס 17.

ב-13 במרץ כותר הגטו על ידי הגרמנים, וכל האוכלוסיה העובדת עמדה לעבור למחנה פלשוב. חולים, זקנים וילדים היו צריכים לעבור לגטו B. הבנו מה צפוי לאנשים אלה. בית המחסה היה מלא וגדוש. ביציאה מהגטו, הבריחו אמהות את ילדיהן בתרמילים, תוך סיכון חייהן, והגרמנים חטפו את הילדים מאמותיהם והובילו אותם לבית המחסה. האומללות של הילדים והאמהות היתה ללא גבול. על גורל הילדים מגטו B נודע לי לאחר כמה ימים. הילדים נורו ביום ראשון ה-14 במרץ 1943, והגוויות נטמנו בקבר משותף בפלשוב. בגדי הילדים הועברו למחסני הבגדים בפלשוב, והיו אמהות שזיהו בין הבגדים שמלה או מעיל של ילדיהן.

בדרך נס הגיעה לפלשוב קבוצה קטנה של ילדים, שנשארו במקום, בתנאים קשים מאד, עד ה-14 במאי 1944, הוא היום שבו נשלחו כל הזקנים, החולים והילדים לקרמטוריום באושוויץ.

להנהלת בית היתמונים הייתה בעיה קשה. לא היה איפה לשכן את הילדים הללו. הפתרון נמצא בכך שהילדים ישנים בשניים או שלושה במיטה אחת. במקרים רבים ילדים אלה, שלא התרחצו במשך מסע של ימים אחדים, היו חולים בגרדת ועל ידי שינה עם ילדים אחרים הדביקו את כל המוסד כמעט. השלטונות הגרמניים התירו בנדיבות רבה את קבלת הילדים, כי - כפי שהתברר מאוחר יותר - הייתה זו מלכודת מתוכננת מראש...

בראשית ספטמבר 1942 הופקע הבית ברחוב יוזפינסקה 31 על ידי השלטונות הגרמניים. במרחק כמה בתים, ביוזפינסקה 29, שכנה פנימיה יהודית למלאכה, בה היו נערים מעל גיל 14, בניהולה של מתילדה שנקר. בגלל חוסר מקום לבית יתומים איחדו את שני המוסדות. וכאן התחילה ראשית הסוף. לא היתה כבר כל אפשרות לעשות סדר כלשהו. בשביל הילדים התקינו דרגשים של שלוש קומות, וילדים נוספים הגיעו כל הזמן. בין הילדים שרר דיכאון רב, כאילו חשו מה מצפה להם. עשר בנות בוגרות יותר הועסקו כעוזרות לאחיות בבית-חולים יהודי למחלות מדבקות, כדי לנסות להציל אותן מגירוש, אך לא היה בכך כדי להועיל.

ב-27 באוקטובר 1942, יום אחד לפני הגירוש הכללי, היה כבר ידוע שמהו מאיים תלוי באוויר. עד השעה עשר בערב הייתי במוסד. שרר שם כבר אי-שקט רב. למרות זאת הבהב עוד בכל אחד מאתנו ניצוץ זעיר של תקווה, כי הפעם יפסחו על בית היתומים. ב-28 באוקטובר 1942 בשעות הבוקר המוקדמות, נודע לנו שכל העובדים חייבים להתייצב ליד ה-Arbeitsamt (לשכת העבודה) כשיצאתי בבוקר בכיוון בית היתומים נודע לי שהוא מכותר על ידי המשטרה, ואין נותנים לאיש לצאת או להיכנס. הסגל המתגורר במוסד והמועסק בחוץ לא יכול היה להגיע ל-

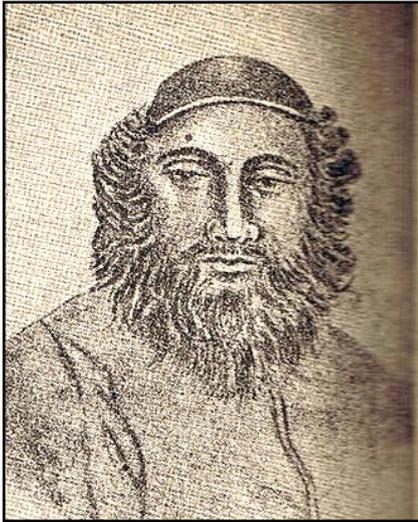
Arbeitsamt, ככל העובדים האחרים. הבנות שעבדו בבית החולים לא יכלו לצאת. בשעות הצהרים הוצאו הילדים והסגל לכיכר זגודה, ומשם נלקחו לפלשוב, ונשלחו ברכבת לבלז'ץ להשמדה. הילדים הקטנים שלא יכלו ללכת, הושלכו בסלים על פלטפורמות ונשלחו מן הגטו. כפי שנודע לי אחר כך הם נורו בפאתי העיר.

אציין עוד ארוע שקרה בכיכר זגודה: המיליציה היהודית רצתה לשחרר את מנהלת המוסד, אנה פוירשטיין ואת בעלה, אבל היא סירבה ואמרה שהייתה יחד עם הילדים למעלה מעשרים שנה, וברגע כזה לא תיפרד מהם. הדבר נודע לי מפיו של מנהל הפנימיה, אנטנברג, אשר שוחרר. כמה נערים מהפנימיה ניצלו כשיצאו לפנות בוקר דרך הגג מן המוסד. בצורה טרגית זו הסתיימו קורותיו של בית היתומים בקרקוב. יום אחרי השילוח היה מראה בית היתומים מקפיא דם. פה ושם היו מונחים גרביים יחידים, נעלים קטנות, ופריטים שונים מבגדי הילדים, והבית

בית היתומים ברחוב דיטלה 64. שתי הקומות העליונות נבנו ב-1922-1923. מעל הדלת הראשית, מצד שמאל של התמונה נכתב בעברית "בית מגדלי יתומים".

הרמ"א והרבי שמחה בונים מפשסוהא

ר' שמחה בונים נולד בעיירה וודל'סלב בשנת תקכ"ה (1765) ונפטר בפשיסוהא

כאשר הרב מאיר אלטר (הרי"ם) היה מספר את האגדה, תמיד היה מסיים את סיפורו במילים: "לכן חשוב כל כך לעלות לרגל לקברו של רבי משה איסרליש; ואם מישהו נזקק, זה יכול לעזור לו מאוד".

במצוקתו הרבה נסע רבי שמחה בונים לקרקוב והלך לבית הקברות הישן בקז'ימייז' של קרקוב, לקברו של הרב משה איסרליש, שרכש לו הערכה וכבוד רב. הוא נשכב על הקבר, כדי להיות קרוב לנפשו של הרב איסרליש וביקש עזרה במצב הקשה אליו נקלע. בצאתו מבית העלמין פגש גרמני ברחוב ומכיוון ששלט בגרמנית פתח עמו בשיחה. הגרמני אמר לו, שהוא רוקח במקצועו וברצונו להשתקע במרכז פולין ולנהל שם בית מרקחת. בהמשך שאל את רבי שמחה בונים, אם הוא מכיר מישהו שירצה למכור לו בית מרקחת באזור זה של פולין. הרב אמר שיש לו בית מרקחת למכירה בפשיסוהא והגרמני החליט שיסעו לשם יחד לראותו. בית המרקחת מצא חן בעיני הגרמני ולא רק שקנה אותו, גם שילם תמורתו מחיר טוב. רבי שמחה בונים פרע את כל חובותיו ועדיין נשאר לו סכום כסף נאה, אותו יכול להקדיש למצוות ולעשיית מעשים טובים.

חסידים רבים נהגו, ונוהגים, לעלות לקברו של הרמ"א ובמיוחד ביום השנה לפטירתו, בל"ג בעומר. האגדה מספרת כי רבי שמחה בונים בונהרדט למד רוקחות בגדנסק ולפני שהיה לאדמו"ר מפשיסוהא, ניהל בעיר בית מרקחת משגשג. כשאסרו הרשויות על היהודים לנהל בתי מרקחת, נאלצו בעלי בתי המרקחת היהודיים למכור אותם עד לתאריך מסוים, אחרת הוחרמו על ידי אוצר המדינה.

זו הייתה מכה קשה לכל הרוקחים היהודיים, לשמחה בונים, שלוה סכומי כסף גדולים כדי לקנות ולרהט את המקום ותכנן לפרוע את ההלוואה מההכנסה מבית המרקחת, המכה הייתה קשה במיוחד. גם לו מכר את בית המרקחת, לא היה סיכוי שיקבל עליו מלוא תמורתו שכן כולם ידעו על מצוקתו הכספית ואם לא ימכור, ממילא ייקחו ממנו השלטונות את בית המרקחת.

אסירות בפלשוב משמשות כמריצות

בשטח לא אחיד. זה היה מה שנקרא Mannschafzug (צוות אנושי), שהורכב לרוב מנשים.

עבודה זו בוצעה במשמרות של שתיים עשרה שעות, שכל אחת מהן דרשה מהעגלות לבצע 13-15 נסיעות. נשים רבות לא יכלו לעמוד בקצב העבודה המפרכת הזו.

המשימות הקשות והמתישות ביותר שאסירים היו צריכים לבצע במחנה, ולעתים קרובות נחשבה כצורת ענישה. אסירים חצו סלעים בעזרת מכושים או פטישים, והעמיסו את שלל הסלעים על עגלות או עגלות, אותן משכו לאחר מכן לאורך מסילות מאולתרות במעלה הגבעה

ד"ר משה בייסקי, אסיר בגטו קרקוב ובמחנה פלשוב, העיד: "כשהחלו לבנות את השטח החדש שהיה על גבעה, היו צריכים לשאת אבנים מהמחצבה במעלה הגבעה. נשים עשו את העבודה הזו.

היו עגלות קטנות מחוברות בחבלים, אני לא זוכר כמה היו, ארבע או חמש. הן רתמו נשים שהיו צריכות לגרור את העגלות האלה במעלה הגבעה. וכך אתה צופה בקבוצת נשים הולכות יום אחר יום ומושכות את העגלות האלה במעלה הגבעה.

היו ימים שירד שלג, או גשם, שבהם היית נרטבת עד העור. מצד שני, השלג היה מכסה הכל. כולנו היינו בקבקי עץ, כי לא היו נעליים אחרות. וכך הן הלכו, החליקו, נפלו והמשיכו לנסות למשוך. הלכת כאילו עם לב מאובן, כאילו לא הרגשת בכלל, כאילו זה טבעי שהן פשוט הולכות. בכית איתן ולא היה מה לעשות".

היו שתי מחצבות במחנה הריכוז פלשוב. העבודה בהם הייתה בין

בתמיכת ועידת התביעות להשבת רכוש יהודי ופיצויים לניצולי שואה והמשרד לשיויון חברתי